

**Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna
Ignatianum w Krakowie**

Brzozowa

Panorama Brzozowej /źródło własne/

Mała oaza
ciszy i spokoju

Greta Olszewska
pedagogika
I rok SUM

Oświadczam, że prace napisałam samodzielnie na podstawie dostępnych źródeł i materiałów.

Kraków 2011

1. Brzozowa informacje ogólne.

Brzozowa to miejscowość leżąca z dala od ośrodków przemysłowych i głównych tras komunikacyjnych. Przez środek wsi przepływa Brzozowianka, jest wioska, gęsto zalesiona, z widocznymi polami uprawnymi oraz licznymi zwierzętami leśnymi, jest to mała oaza spokoju i ciszy¹.

Brzozowa położona jest na terenie Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego. Związana z tym przywilejem jest liczna obecność zwierząt, szczególnie saren, jastrzębi, zająców, lisów, dzików, czy w ostatnim czasie także bobrów. Niestety dzikie zwierzęta niszczą uprawy, dlatego mieszkańcy muszą z nimi otwarcie walczyć o swój dobytek. Brzozowianie mają liczne niegroźne sposoby na obronę swojego gospodarstwa, często płosząc zwierzęta w stronę lasów.

Dzikie zwierzęta mają dużą przestrzeń do życia, **Tama bobrów /źródło własne/** gdyż wieś porośnięta jest licznymi lasami. Większość zalesienie stanowią lasy iglaste, widoczne są także lasy mieszane. Oczywiście licznie występują także gaiki brzozowe. Brzozowskie lasy są istnym rajem dla turystów, którzy licznie zbierają się na grzybobranie. Podczas lata mieszkańcy udają grupami w głąb lasów aby zbierać borówki.

Las mieszany /źródło własne/

Gaj brzozowy /źródło własne/

Mieszkańcy Brzozowej wciąż aktywnie uprawiają swoje małe pola. Tylko nieliczni posiadają większe gospodarstwa, pozostali wykorzystują pola do uprawy roślin koniecznych do utrzymania gospodarstwa, ziemniaków, buraków, dyni, grochu, a także wszelkiego rodzaju zbóż. Brzozowianie w swoich zagrodach chowają przede wszystkim krowy, świnie, kury, kaczki, rzadziej konie, owce czy kozy. Dzięki zautomatyzowaniu gospodarstwa większość

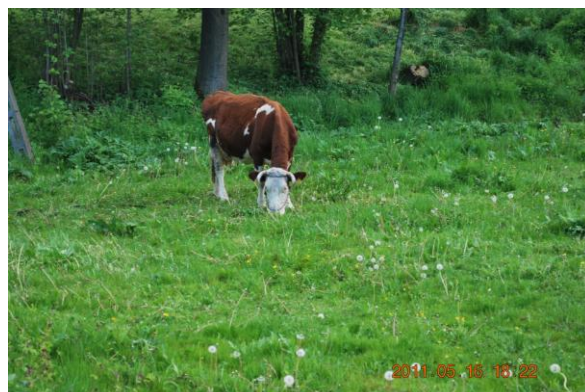
---

¹ Brzozowo, kocham Cię!, grono nauczycielskie SP w Brzozowej, Brzozowa 2003, s. 5

gospodarzy nie używa już koni do pracy w polu, służą one jednak do zaprzęgów w dorożkach, czy do jazdy konnej.

Kucyk państwa Łabuzów /źródło własne/

Krowa państwa Łabuzów /źródło własne/

Obraz Brzozowej to sielskie, pagórkowate tereny porośnięte lasami. Odwiedzenie Brzozowej gwarantuje odpoczynek, cieszę i spokój. Zawsze miło spędzić czas na łonie natury z dala od zgiełku ulic.

2. Historia miejscowości²

Początki wsi sięgają 1215 roku, kiedy to na Brzozową jako wieś książęcą nałożony zostaje obowiązek dziesięciny, dokumentuje wszystko biskup krakowski Wincenty Kadłubek. W niespełna 20 lat później Brzozowa staje się wsią rycerską, w rękach rodziny Gierałtów.

W roku 1394 część Brzozowej wykupuje Spytko, a w 1419 pozostałą część Brzozowej wykupują Melsztyńscy. W 1511 roku Brzozowa zostaje sprzedana Mikołajowi Jordanowi, który w roku 1556 wymienia Brzozową na inne ziemie. Od tego czasu do roku 1816 Brzozowa jest własnością opactwa Benedyktynów z Tyńca. Podczas zaborów wieś znajdowała się pod zaborem austriackim, po kasacie zakonu Benedyktynów Brzozowa staje się własnością państwa austriackiego, na krótki czas otrzymują przywilej nie odrabiania pańszczyzny. Niestety obietnica dana brzozowianom zostaje złamana i zostaje nałożony na nich obowiązek odpracowywania pańszczyzny, a także zwiększone zostają podatki. Brzozowianie wysyłają delegacje do władz austriackich z nadzieją na przywrócenie przywilejów, jednakże władze nic nie zmieniają. Mieszkańcy biorą czynny udział w Rabacji w 1846, a w roku 1848 zostają uwłaszczeni. W roku 1846 w Brzozowej i jej dwóch

---

² Historia wsi opisana na podstawie: dostępnych materiałów, stron internetowych oraz rozmowy z mieszkańcami (historia najnowsza):

- a) *Brzozowo, kocham Cię!*, grono nauczycielskie SP w Brzozowej, Brzozowa 2003, s. 5-6
- b) Część I, Część II, Walentyna Cieśla-Nosal, <http://www.brzozowa-sa.pl/> - zakładka „Historia”/ „Z dziejów”(dostęp: 19.05.2011)
- c) <http://www.brzozowawies.republika.pl/> - zakładka „Historia wsi” (dostęp: 19.05.2011)

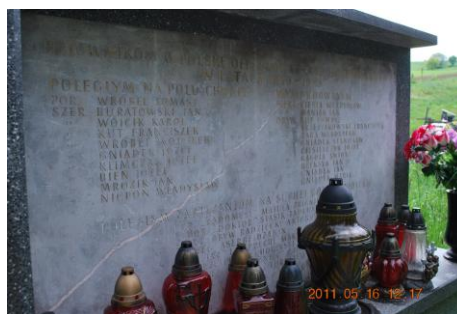

przysiółkach Zagrodach i Polichtach żyło 2559 katolików i 72 Żydów. Do zmniejszenia liczby mieszkańców przyczyniły się późniejsze epidemie i klęski głodowe.

Po uwłaszczeniu zmienia się historia i życie Brzozowian. Następuje duża migracja ludności z sąsiednich wiosek, co prowadzi do zmniejszenia wielkości gospodarstw i podziału na mniejsze. Ze względu na dużą liczebność ludności, część mieszkańców decyduje się na wyjazd do USA.³

Podczas walk wojennych w latach 1914-1918 liczba mieszkańców znacznie się zmniejszyła, ponieważ Brzozowa leżała na linii frontu⁴. We wsi toczyły się walki wojsk austriacko-węgierskich oraz rosyjskich. Wszystkich poległych na terenie Brzozowej pogrzebano na cmentarzu wojskowym. W roku 1927 miało miejsce ważne wydarzenie, otóż na wiec przybył Wincenty Witos by rozmawiać z mieszkańcami okolicznych wiosek.

II wojna światowa była czasem intensywnych walk prowadzonych na terenie wsi.⁵ Brzozowianie byli bardzo zaangażowani w pomoc partyzantom i wszelkie działania konspiracyjne przeciw Niemcom. Wielu mieszkańców pamięta trudne lata okupacji hitlerowskiej, w swoich wspomnieniach często mówią o pracach przy okopach, o krwawych represjach za pomoc partyzantom. Część wspomnień została spisana i wydana wraz z książką *Brzozowo, Kocham Cię!*. Ku pamięci wszystkich ofiar na cmentarzu parafialnym został wzniesiony pomnik.

Pomnik pamięci ofiar /źródło własne/

Mieszkańcy w latach 60 i 70 XX wieku licznie wyjeżdżali za granicę. Były to wyjazdy za zwyczaj do USA, ale także do Francji i Australii. Znaczna część już nie wracała co przyczyniło się do znacznego spadku liczebności wsi. Obecnie również zauważalne są tendencje do wyjazdów zagranicznych, znaczna część młodych brzozowian wyjeżdża do Niemiec, Austrii, Wielkiej Brytanii, czy krajów skandynawskich. Młodzi brzozowianie wyprowadzili się do miast co spowodowało także przyczyniło się do spadku liczebności wsi.⁶

3. Historia parafii

³ W latach 1850-1900 niemalże połowa z wyjeżdżających emigrantów wróciła przywożąc zarobione pieniądze.

⁴ Podczas spisu w roku 1921 wieś Brzozowa liczyła 1707 katolików i 28 Żydów.

⁵ Historia wal z Brzozowej i najbliższej okolicy została opisana w kilku pozycjach: S. Derus, *Szli partyzanci*, H. J. Maniak, *Gertruda – zapomniana placówka AK w Gromniku*, A. Pietrzykowa, *Region tarnowski w okresie okupacji hitlerowskiej*.

⁶ Na koniec roku 2009 liczba mieszkańców wynosiła 778.

Historia parafii kreowana jest przede wszystkim przez pracujących i żyjących w niej proboszczów. Jan Świątek w swojej monografii *Brzozowa i okolica Zakliczyna nad Dunajcem* opisuje pracujących w niej kapłanów. Na potrzeby pracy zakreszę postać jedynie kilku księży.

Pierwsza wzmianka o proboszczu parafii Brzozowa pochodzi z wieku XVII, kiedy to na probostwie osiadł ks. Jerzy Sasakiewicz. Był dobrym księdzem, który skupiał się na problemach chłopów. Między innymi spłacił długi niektórych gospodarzy. Następcą księdza Jerzego był jego brat ks. Wojciech Sasakiewicz. Bracie pozostawili spory księgozbiór przekazany na rzecz klasztoru franciszkańskiego w Zakliczynie.

Koniec wieku XVIII to czas zaboru austriackiego a także czas probostwa ks. Franciszka Haydeckiego. Cesarz austriacki Józef II zarządził odebranie dóbr kościelnych. Z kościoła znikło wiele przedmiotów złotych i srebrnych, między innymi wota dziękczynne, kielichy, złote krzyże, ampułki. Wartość zabranych przedmiotów wynosiła 125 florenów. W zamian władze austriackie wydały obligacje, których procent był wypłacany parafii aż do czasu klęski Austrii podczas I wojny światowej.

Warto wspomnieć także księdza Andrzeja Waclawskiego, który był proboszczem Brzozowej w latach 1821-1851. Był człowiekiem niezwykle aktywnym, chciał wiele zmienić w parafii, jednak jego działania ni były popierane przez właścicieli Brzozowej Jordanów. Pomimo trudności ksiądz Andrzej wybudował cmentarz, który wciąż funkcjonuje. Ksiądz Waclawski

Wejście na cmentarz /źródło własne/

ponad to zajął się nauczaniem dzieci, a nawet wydał śpiewnik diecezjalny. Jego probostwo przypada na trudny czas rabacji galicyjskiej, to właśnie dzięki jego staraniom rabacja zmalała, choć w kronikach ksiądz Andrzej zapisuje, że działy się wtedy straszne rzeczy. Ostatnie lata probostwa wypełnia czas wielkiego głodu i epidemia tyfusu. W tym czasie zmarła połowa parafii, tj. 1855 osób.

Należy wśród proboszczów wymienić także księdza Jana Głowacza, posługującego w latach 1868-1908. Podczas pożaru w roku 1855 spaliły się stajnie plebańskie z inwentarzem, ksiądz wystawił nowe budynki stajenne własnym kosztem. Ponad to odmalował wnętrze kościoła, położył nową posadzkę, dach kościoła pokrył blachą. Sprzedając część gruntów kościelnych uzyskał fundusze na budowę nowej szkoły. Ksiądz Jan pochodził z chłopskiej rodziny toteż jego kontakty z parafianami były bardzo dobre.

Ostatnim spośród opisywanych przez Jana Świątkę proboszczów jest ksiądz Jan Dulian, posługujący w parafii w latach 1908-1921. Jako proboszcz uparcie walczył z pijaństwem

parafian, dlatego wprowadził księgę trzeźwości. Dzięki tej inicjatywie na określony czas część z chłopów rezygnowała z picia alkoholu. Z swej natury był społecznikiem, widząc biedę i zacołani wsi zaczął podejmować działania mające na celu podźwigniecie Brzozowej. Do podejmowanych przez niego działań należy zaliczyć współzałożenie koła rolniczego oraz Kasy Stefczyka, którą z resztą sam prowadził. Zachęcał chłopów do samodzielności, w całości popierał ruch ludowy. Okres probostwa ks. Duliana przypada na okres trwania I wojny światowej. Był to trudny czas dla parafian gdyż front wojenny przechodził również przez Brzozową. Ks. Jan znał swoich parafian, ich warunki życia. Podczas wojny przyjmował do służby przede wszystkim osoby nie mające warunków do życia. Zapisywał także osoby wyjeżdżające do Ameryki, a także losy osób odchodzących na wojnę. W Brzozowej stacjonowały wojska austriackie co prowadziło do konfliktów z gospodarzami. Nikomu się nie podobało zabieranie żywności i zapasów. Ksiądz proboszcz łagodził wybuchające konflikty. podczas wojny schronił na parafii 50 osób, a po wojnie rozdawał zapasy żywności i ziarna.

Wartym wspomnienia jest także proboszcz ks. Józef Boduch. Jego praca przypada na trudny okres drugiej wojny światowej. Został wtajemniczony w ruch konspiracyjny i pomagał uciekającym z obozów, na wszelkie możliwe sposoby pomagał także partyzantom. Podczas pacyfikacji w roku 1944, pod budynek szkoły zapędzono około 150 osób podejrzanych o pomoc partyzantom. Ksiądz Józef przyszedł pocieszać ludzi przed śmiercią i wówczas wywiązał się rozmowa między proboszczem a niemieckim oficerem. Dzięki tej rozmowie, ksiądz Boduch uratował wszystkich, do tej pory żyją niektóre osoby, które wciąż pamiętają tę straszne dla nich chwilę i są wdzięczni księdzu proboszczowi za uratowanie życia.⁷

4. Ośrodki kultury w Brzozowej: szkoła, remiza, biblioteka, Dom Ludowy.

Życie kulturalne w Brzozowej toczyło się i nadal się toczy wokół czterech głównych miejsc: szkoły podstawowej, remizy strażackiej, biblioteki oraz Domu Ludowego.

---

⁷ opracowane na podstawie publikacji W. Cieśla-Nosal, *Historia parafii w Brzozowej*, <http://www.brzozowa-sa.pl/> - zakładka „Historia”/ „Z dziejów” (dostęp: 19.05.2011)

Szkoła podstawowa została założona w XIX wieku. Na początku funkcjonowała jako

Szkoła podstawowa (druga wojna światowa)
/źródło Internet/

<http://www.brzozowawies.republika.pl/>

szkola trywialna, w której uczył jeden nauczyciel. Lekcje odbywały się w specjalnie wybudowanym drewnianym budynku. Do ówczesnej szkoły uczęszczało 50 dzieci z 300 mieszkających na terenie Brzozowej. W roku 1911 powstaje nowy murowany budynek szkoły, z klasami naukowymi.

Wtedy też struktura szkoły zostaje zreorganizowana. Szkoła ma dwie klasy a także dwóch nauczycieli, jednego kierującego a jednego

stałego. W tym czasie do szkoły uczęszcza 277 dzieci spośród 343. Klasopracownie wyposażone w ławki, tablice i szafy na podręczniki. Podczas wojny, podobnie jak na plebani, w szkole rezydują żołnierze, ponad to na strychu budynku zostaje urządzony szpital polowy. Szkoła w czasie wojny funkcjonuje normalnie, jedynie epidemia „hiszpanki” powoduje zamknięcie szkoły na rok. Od roku 1920 nauka odbywa się w trzech salach „naukowych”, w szkole pracuje już trzech nauczycieli, a w cztery lata później szkoła dwuklasowa, czterostopniowa obejmuje siedem roczników, do szkoły uczęszcza nieco ponad 120 dzieci. W latach trzydziestych liczba uczniów bardzo wzrosła, do szkoły uczęszcza 180 uczniów, a w roku 1946 do szkoły podstawowej, już wtedy 8 klasowej, uczęszcza 298 uczniów. W Brzozowej w latach pięćdziesiątych odbywa się kurs dla analfabetów, natomiast na początku lat sześćdziesiątych uruchomiona zostaje Szkoła Przysposobienia Rolniczego, która funkcjonuje do roku 1967.

Szkoła podstawowa od początku prowadziła działania kulturalne między innymi przedstawianie bożonarodzeniowe. W roku 1922 zostały urządzone „Jasełka”, dzięki pieniądзом zebranych po przedstawieniach możliwym stało się zakupienia książek do szkolnej biblioteki. Natomiast za opłaty pobierane od gospodarzy za przejazd przez obejście szkolne w roku 1931 zakupiono podręczniki. Szkoła w Brzozowej była nastawiona bardzo patriotycznie. Uroczyscie obchodzono rocznicę odzyskania niepodległości, dzień imienin Prezydenta Ignacego Mościckiego oraz Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego. W tym czasie organizowane są poranne apele, wypełnione śpiewem patriotycznych pieśni, deklamacją wierszy i przedstawieniami scenicznymi.⁸

---

⁸ *Historia szkoły. Lata 1850-1973 Opracowanie na podstawie KRONIKI SZKOLNEJ*, Alicja Gniadek,
<http://www.sp.brzozowa-sa.pl/> - zakładka „Historia szkoły” (dostęp: 19.05.2011)

Obecnie w szkoła podstawowa jest miejscem wydarzeń kulturalnych w Brzozowej. Co roku uczniowie wystawiają jasełka, organizowane są także festyny rodzinne, oraz liczne akademie z okazji świąt narodowych. Ponad to szkoła aktywnie bierze udział w wielu akcjach, między innymi współorganizując dożynki wiejskie. Nauczyciele angażują dzieci w wiele konkursów i inicjatyw. Ówczesne życie w szkole tętni życiem.⁹

Remiza strażacka została wybudowana dopiero w 1947 roku. Jednak pierwsza jednostka ochotniczej straży pożarnej powstała w roku 1925 z inicjatywy działaczy społecznych, Mieczysława Potępy, Antoniego Mruka i Karola Osysko. Na początku OSP liczyło dziesięciu mężczyzn, a w razie pożaru biegli z wiadrami, osękami czy sikawkami. W roku 1930 strażacy ochotnicy zdobyli ręczną sikawkę (pompę). W czasie okupacji 12

Budynek starej remizy /źródło własne/

gospodarstw zostało podpalonych przez hitlerowców, lecz strażacy nie podjęli działania. Zaraz po wyzwoleniu staż zdobyła pompę ręczną i rozpoczęła pracę nad budową Domu Grodzkiego. W roku 1947 wystawiono szopę w celu przechowywania sprzętu. Dwanaście lat później OSP w Brzozowej otrzymała samochód strażacki ponad to uruchomiona została także

syrena strażacka. Rozwój straży był stopniowy.

Obecnie strażacy są ważną grupą społeczną w Brzozowej. Organizują różne zabawy taneczne i są współorganizatorami dożynek wiejskich. Aktywnie uczestniczą także w życiu parafii, biorą aktywny udział w odpustach parafialnych a także Świątach Wielkanocnych. Wielu młodych brzozowian doszkała się aby służyć wiosce jak strażacy. Ponad to młodzież bierze czynny udział w wszelkich zawodach strażackich. Należenie do OSP to wyróżnienie ale także obowiązki. Młodym adeptom przekazywane są wartości, a także uczą się współpracy. Bycie strażakiem to duma i prestiż.¹⁰

Brzozowscy strażacy

/źródło Internet/

<http://www.brzozowa-sa.pl/> - zakładka OPS/ Galeria (dostęp: 19.05.2011)

⁹ [http://www.sp.brzozowa-sa.pl/-zakładka „Historia szkoły”](http://www.sp.brzozowa-sa.pl/-zakładka%20„Historia%20szkoły”) (dostęp: 19.05.2011)

¹⁰ [http://www.brzozowa-sa.pl/-zakładka „OSP”/”Historia”](http://www.brzozowa-sa.pl/-zakładka%20„OSP”/„Historia”) (dostęp: 19.05.2011)

Sary budynek biblioteki
/źródło własne/

Kolejnym miejscem związanym z kulturą jest **biblioteka**. W roku 1948 w Brzozowej działał punkt biblioteczny, niedługo później uznany został za „jeden z najlepszych w powiecie ośrodków rozwoju czytelnictwa”. W roku 1960 powstała Grodzka Biblioteka Publiczna w wyniku przekształcenia punktu bibliotecznego. Wtedy biblioteka miała 350 stałych czytelników, którzy wypożyczali ponad 10000 książek rocznie.

Obecnie biblioteka funkcjonuje w Domu Ludowym, posiada 210 stałych czytelników. Oprócz wypożyczalni książek i czasopism organizuje co roku, w ramach Tygodnia Bibliotek, konkursy czytelnicze. Wokół biblioteki skupiają się miłośnicy książek a także osoby nie posiadające dostępu do Internetu, gdyż w wyposażeniu biblioteki znajdują się dwa komputery. Jest to duża szansa dla dzieci z brzozowskiej szkoły aby zdobywać wiedzę za pomocą nowych technologii.

Najważniejszym miejscem skupiającym całe życie kulturalne w Brzozowej jest **Dom Ludowy**. Budowę Domu Ludowego rozpoczęto w roku 1946. Na początku znajdowała się w nim sala ze sceną, przeznaczona na wszelkie występy oraz kino „Druh”. Kino było uruchamiane raz w tygodniu, w niedzielę, wtedy to zbierała się cała wieś by wspólnie oglądać wyświetlany film. Każdy lubił przychodzić do kina nie tylko aby obejrzeć nowy film, lecz

Dom Ludowy współcześnie
/źródło Internet/
<http://www.brzozowa-sa.pl/-zakładka OSP/Galeria>
(dostęp: 19.05.2011)

także aby spotkać się z przyjaciółmi, spędzić wspólnie czas. W każdy sobotni wieczór w Domu Ludowym odbywały się zabawy taneczne, niestety kończące się bójkami. Oprócz słynnych zabaw i kina w Domu Ludowym służył jako świetlica i miejsce zebrań, a

także miejsce wystawiania sztuk przygotowanych przez młodzież i dzieci. Gospodynie skupione przy Kole Gospodyń Wiejskich wspólnie wyszywały, gotowały i śpiewały. W roku 1973 OPS razem z Zarządem Związku Młodzieży Wiejskiej, Zarządem Koła Gospodyń Wiejskich oraz z Zarządem Koła Związku Emerytów, Rencistów Inwalidów i Wdów po Poległych za Ojczyznę podpisali wspólne porozumienie aby odremontować Dom Ludowy.¹¹

Obecnie w Domu Ludowym wciąż jest miejscem spotkań mieszkańców Brzozowej. Dzieci ze szkoły podstawowej wystawiają coroczne przedstawienie jasełkowe, natomiast

¹¹ <http://www.brzozowawies.republika.pl/-zakładka „Straż Pożarna”> (dostęp: 19.05.2011) oraz <http://www.brzozowa-sa.pl/-zakładka „OSP”/”Historia”> (dostęp: 19.05.2011)

młodzież organizuje zabawy taneczne. W nowym budynku Domu Ludowego mieści się biblioteka, sklep oraz punkt pocztowy. Jest to wciąż miejsce do którego przychodzą mieszkańcy, ale nie spędzają już tam tak dużo czasu jak kiedyś. Więzy między brzozowianami znacznie się rozluźniły. Jednak są sytuacje w których część mieszkańców spotyka się na imprezach kulturalnych.

5. Zabytki¹²

Głównym zabytkiem w Brzozowej jest **kościół** parafialny wybudowany prawdopodobnie przed 1497 roku w stylu gotyckim z wieżą i wyposażeniem barokowym. Był kilkakrotnie przebudowywany i odnawiany, między innymi w latach 1665-1678 oraz 1835-1850. Poświęcony został w roku 1935 przez ks. Andrzeja Wacławskiego. Architektura kościoła jest drewniana, konstrukcja zrębowa, z wieżą konstrukcją słupowej, kościół jest oszalowany i pokryty blachą. Podwalina wykonana jest z belek z drewna modrzewiowego i dębowego, wiązana na węglach na zamek z czopowaniami. Podłogi w kościele ułożone są z płyt marmurowych. Otwory okienne w południowych ścianach prezbiterium są

Tablica upamiętniająca poświęcenie kościoła /źródło własne/

Zdjęcia kościoła z roku 1948 /źródło Internet/
<http://www.brzozowawies.republika.pl/>
(dostęp: 19.05.2011)

małe o półkolistych wykrojach górą. Okna dwuskrzydłowe, drewniane umocowane w futrynach. Wieżba dachowa jest drewniana, storczykowa typu gotyckiego, połacie dachu obite blachą. W kalenicy dachu znajduje się wieżyczka na sygnaturkę, także barokowa, sześcioboczna z latarnią. Wieżyczka została wybudowana końcem XIX wieku. Główna wieża od frontu jest nowsza, z pochyłymi ścianami, podzielona przez okap na dwie kondygnacje. Wieża nakryta jest hełmem

baniastym z latarnią kształtu barokowego.

Kościół ten jest jednonawowy, z zwężanym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Centralną część kościoła stanowi szeroka prostokątna nawa. Ściany wykonane w konstrukcji zrębowej, z belek drewna iglastego. Z zewnątrz ściany osłonięte szalunkiem deskowym,

¹² Historia oraz opis wszystkich zabytków został opracowany na podstawie rozdziału XI, *Historia zabytkowego drewnianego kościoła pod wezwaniem św. Mikołaja w Brzozowej*, opracowanego przez ks. Stanisława Wojtasa oraz rozdziału XII, *Kapliczki, figury i krzyże w Brzozowej*, opracowanego przez Zofię i Bolesława Buratowskich, zamieszczonych w książce *Brzozowo, Kocham Cię!*, grono nauczycielskie SP w Brzozowej, Brzozowa 2003, s. 117-134.

przybijanym w układzie pionowym. Wewnątrz ściany i sufity pokryte polichromią figuralną i ornamentalną o charakterze klasycystycznym, natomiast w partiach stropowych i

Kościół /źródło własne/

zaskrzypieniach o podziałach architektonicznym. Polichromia świątyni została wykonana w pierwszej połowie XIX wieku, a odnowiona w roku 1960. Ściany wnętrza kościoła zwężają się ku górze, otynkowane, nakryte płaskimi stropami.

Polichromia wykonana w pierwszej połowie XIX wieku w technice suchego fresku na pobiałe leżącej na gładzonej zaprawie wapienno-piaskowej, dla której podłożem są deski. Z kolei polichromia kolumn, na których wsparte są zaskrzypienia stropów w nawie pokryte są marmoryzacjami w technice olejnej, ze złożonymi kapitelami. Dekoracja malarska pokrywająca ściany, sklepienie i zaskrzypienia wsparte na kolumnach, utrzymana jest w konwencji iluzjonistycznej. Na przeciwległych ścianach prezbiterium (zachodniej i wschodniej) namalowane są postacie w niszach, które dzięki owej iluzji malarskiej sugerują kamienne posągi w głębokich wnękach nisz. Tłem malowideł są marmoryzacje utrzymane w kolorze popielato-różowym. Sklepienie prezbiterium oraz nawy pokrywa malowany strop kasetonowy. Oprócz iluzji kasetonów na sklepieniu w prezbiterium oraz nawie znajdują się kompozycje figuralne, utrzymane w stylu neobarokowym. Malowidło w nawie przedstawia Koronację Matki Boskiej, powstało około XIX wieku¹³. Z kolei malowidło znajdujące się na suficie w prezbiterium przedstawia „Scenę w Ogrójcu”, wykonane także w około XIX wieku.¹⁴ Oba malowidła zostały odnowione przez Antoniego Potęgę w 1960 roku.

Do kościoła zostały dobudowane dwa przedsionki. Od strony północnej prostokątna zakrystia z małymi prostokątnymi drobno-kwaterowanymi okienkami. Drzwi zewnętrzne do zakrystii zdobi stary zamek z wkładką gotycką z XVI w, z kolei przejście do zakrystii z prezbiterium z otworem prostokątnym. Od strony południowej dobudowana została kruchta zwana „babińcem”, także z małymi prostokątnymi okienkami. Wejście do tego przedsionka zdobi portal w kształcie „oślego grzbietu”. Drzwi do „babińca” są -spągowe na zawiasach pasowych z zamkiem o wkładce gotyckiej z XVI w.

**Wejście do
babińca /źródło
własne/**

¹³ Scena przedstawia Matkę Bożą klęczącą przed Chrystusem i Bogiem Ojcem, którzy wspólnie podtrzymują koronę nad jej głową.

¹⁴ Scena przedstawia Chrystusa klęczącego przed aniołem, oraz apostołów, dwóch śpiących, jednego zapatrzonego w niebo.

W kościele znajduje się kilka zabytkowych ołtarzy. Ołtarz główny późno barokowy z pierwszej połowy XVIII w., architektoniczny z nadstawką dekorowaną snycersko, pole środkowe flankowane ze zdwojonymi kolumnienkami. W zwieńczeniu ołtarza znajduje się złożona gloria. Po bokach rzeźby przedstawiające św. Piotra a z drugiej strony św. Pawła. W ołtarzu znajduje się obraz Matki Boskiej Szkaplerznej wykonany w stylu wczesnobarokowym. Powstał w drugiej połowie XVII wieku, wykonany olejami na desce, drewno było rzeźbione, złożone i polichromowane. Sam obraz przedstawia jedynie twarz Madonny i Dzieciątka oraz ich ręce, reszta przykryta drewnianą sukienką¹⁵. Na uformowanej sukience znajduje

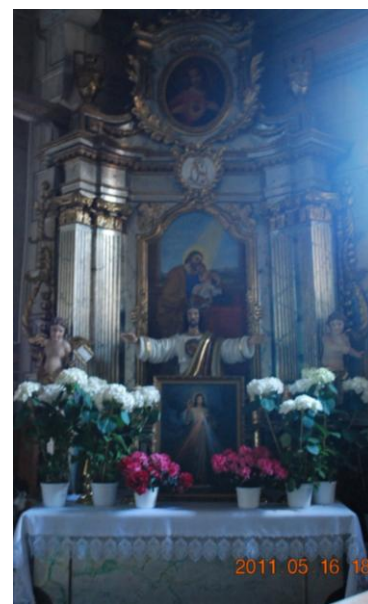
Ołtarz główny /źródło własne/

się szkaplerz, który trzyma Matka Boża. Obraz umieszczony w retabulum pod zasuwą – za szkłem. Drugi obraz również umieszczony w ołtarzu głównym przedstawia św. Mikołaja biskupa, patrona parafii. Wykonany w stylu barokowym z cechami sztuki ludowej, powstał na początku XIX wieku. Wykonany olejami na płótnie przymocowanym do deski.¹⁶ Św. Mikołaj przedstawiony na obrazie w postaci stojącej, w stroju pontyfikalnym, z pastorałem i księgą. Na dalszym planie po prawej stronie znajduje się las, a po lewej stronie kościół w Brzozowej.

Ołtarz boczny /źródło własne/

Oprócz ołtarza głównego w kościele znajdują się jeszcze trzy ołtarze boczne. Ołtarz boczny lewy późno barokowy z pierwszej połowy XVIII wieku. W polu środkowym, obraz Ecce Homo z pierwszej połowy XIX w., w przesłonie używany jest obraz św. Jana Kantego z XVIII wieku. W górnej kondygnacji w zwieńczeniu obraz św. Rozalii, także z XVIII w. Drugi ołtarz boczny znajdujący się z prawej strony wykonany w stylu późnobarokowym, pierwsza połowa XVIII wieku. W polu środkowym obraz św. Józefa z Dzieciątkiem, w

Ołtarz boczny prawy /źródło własne/

¹⁵ Sukienka jest złożona, pokryta połyskliwą, metaliczną polichromią

¹⁶ Obraz św. Mikołaja znajduje się na zasuwie przed obrazem Matki Boskiej Szkaplerznej, jest opuszczany z okazji odpustu parafialnego obchodzonego 6 grudnia.

zwieńczeniu obraz Serca Pana Jezusa, obraz z XX w. Ostatni ołtarz boczny usytuowany jest przy zachodniej ścianie nawy, z formami barokowymi, pochodzącymi z XIX wieku. W zwieńczeniu ołtarza Gloria i rzeźby aniołów. W polu środkowym obraz Matki Bożej Różańcowej za św. Dominikiem i św. Katarzyną Sienieńską, obraz z drugiej połowy XIX w.

W kościele znajduje się również kilka zabytkowych obrazów. Na ścianie zachodniej kościoła znajduje się obraz św. Mikołaja biskupa, utrzymany w stylu barokowym, z cechami ludowymi, wykonany na początku XIX wieku.¹⁷ Kolejny obraz znajduje się na zachodniej ścianie pod wieżą, przedstawia Jezusa Ukrzyżowanego oraz Matkę Bożą i św. Jana. Obraz powstał w drugiej połowie XVIII wieku, utrzymany w stylu późnego baroku. Kolejny obraz przedstawia św. Małgorzatę, umieszczony jest na wschodniej ścianie pod wieżą, wykonany w stylu rokoko, z drugiej połowy XVIII wieku.

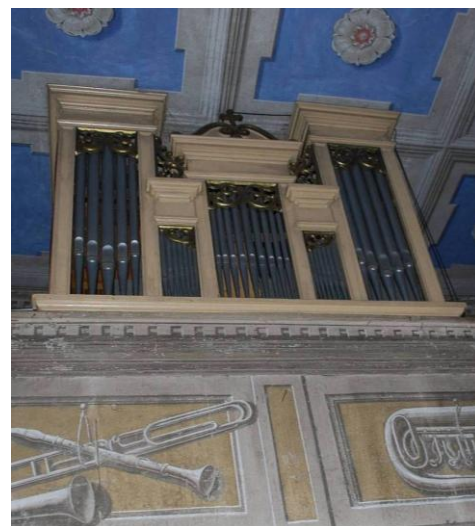
Ołtarz boczny /źródło własne/

Ambona

/źródło własne/

W kościele znajduje się chór ozdobiony malowanymi instrumentami. Prospekt organowy klasycystyczny, rzeźbiony, malowany a następnie złożony. Styl architektoniczny o dekoracji snycerskiej. Organy z około XIX wieku. Uwagę przykuwa także późnobarokowa ambona z pierwszej

Organy i fragment polichromii

/źródło własne/

połowy XVIII w. Jest to ambona przyścienna z obrazem olejnym na desce przedstawiającym Chrystusa Dobrego Pasterza. Ambona zdobiona jest ornamentami, złożona i srebrzona z marmoryzacjami, wieńczy ją baldachim z Glorią.

Kościół otoczony jest murem kamiennym, w latach 1996-1999 został całkowicie odnowiony.¹⁸ W otoczeniu świątyni znajduje się barokowa kapica grobowa ks. A. Wacławskiego wzniesiona w roku 1824. Wymurowana z kamienia, później otynkowana.

¹⁷ Ten obraz przedstawiający patrona parafii przedstawia św. Mikołaja w szatach biskupich stoi błogosławiąc trzy dziewczynki siedzące w cebrzyku z wodą.

¹⁸ Mur w tym czasie został otynkowany i okuty blachą.

Obok kapicy znajduje się wolnostojąca dzwonnica wymurowana na początku XX wieku, ma kształt arkady.¹⁹ Z lewej strony dzwonnicy usytuowana jest grota z figurą Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, wybudowana u początku XX wieku z fundacji parafian²⁰

W Brzozowej można odnaleźć także kilka zabytkowych kapliczek, stawianych jako wota dziękczynne. W roku 1855 wbudowana została kapliczka przez Józefa Bienia. Wykonana jest z kamienia, później otynkowana, kryta dachówką. Wewnątrz kapliczki znajduje się ołtarzyk z obrazem Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, namalowany na desce. Kapliczka znajduje się przy polnej drodze z dala od głównego dziedzińca.

Kapliczka NMP
/źródło Internet/

Kolejnym obiektem wartym wymienienia jest betonowa kapliczka zbudowana na planie czworoboku z zaskloną wnęką, a w niej gipsowa figurka Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej. Wybudowana została w roku 1965 z fundacji Stanisława Kujawskiego²¹.

Kapliczka św. Jana Nepomucena
/źródło Internet/

W wnęce tej kapliczki znajduje się rzeźba św. Jana Nepomucena, która w czasie II wojny światowej została odrestaurowana. Kapliczka św. Jana została zbudowana po I wojnie światowej jak o wotum wdzięczności z fundacji rodziny Zygańców. Obecny wygląd to efekt przebudowy w latach osiemdziesiątych XX w.

W Brzozowej oprócz kapliczek sprzed lat budowane są wciąż nowe kapliczki. W samej Brzozowej jest ich obecnie kilkanaście. Duża część mieszkańców stawia kapliczki na swoich posesjach jak wota wdzięczności.

6. Izba regionalna

Izba Regionalna powstała w roku 2001 w ramach projektu z edukacji regionalnej. Uczniowie przez kilka miesięcy zbierali wśród miejscowych gospodarzy sprzęty polowe, gospodarcze, domowe, które były wykorzystywane na przestrzeni minionych lat. Oprócz wszelkich sprzętów gospodarstwa domowego w izbie prezentowane są sprzęty

Kufer na ubrania /źródło własne/

¹⁹ Pierwszy dzwon św. Mikołaja odlany w roku 1769, drugi Matka Boska Szkaplerzna w roku 1808 a trzeci Piotr w roku 1965 we Wrocławiu. Dwa pierwsze dzwony zostały przelane, pierwszy po I wojnie światowej w 1924 roku, natomiast drugi w roku 1957 w Przemyślu.

²⁰ Została całkowicie przebudowana i odnowiona w latach 1997-1998.

²¹ Pierwotnie na tym miejscu znajdowała się drewniana kapliczka.

szkolne, stare dokumenty i obrazy²².

Izba Regionalna mieści się na terenie szkoły podstawowej, w części mieszkalnej. W pomieszczeniu rozlokowane są kuchnia, część sypialna z łóżkiem, kufr z ubraniami, oraz kąci z narzędziami. Na ścianach powieszone są obrazy i niektóre narzędzia. Wszyscy mieszkańcy Brzozowej byli bardzo zaangażowani w organizację izby. Dzieci poznały nieznane im narzędzia, rodzice i dziadkowie mogli wykazać się ogromem wiedzy. W roku 2002 podczas prezentacji projektu odbyła się degustacja potraw regionalnych przygotowanych przez brzozowskie gospodynie.

Kuchnia /źródło własne/

Miski do mycia /źródło własne/

W izbie znajduje się wiele ciekawych przedmiotów, oto niektóre z nich:

Łopata do chleba - narzędzie służące do wkładania chleba do pieca.

Żarna -urządzenie do ręcznego mielenia zboża, złożone z dwóch kamieni, jednego nad drugim, z których górny jest ruchomy względem dolnego.

Cep –narzędzie rolnicze do ręcznego młócenia zboża.

Kołowrotek -urządzenie mechaniczne do wytwarzania przędzy z włókien. Dawniej bardzo powszechne, szczególnie w wytwórstwie chałupniczym, obecnie dość rzadko używane, najczęściej spotykane jako

ekspонат w muzeach etnograficznych.

Chomaćo - rodzaj jarzma używanego do zaprzęgni zwierząt pociągowych do ciągnięcia wozu, pługa itp.

Sieczkarnia - maszyna rolnicza służąca do cięcia słomy, trawy, kukurydzy i innych roślin pastewnych na sieczkę.

Ośnik - ręczne narzędzie do strugania i korowania drewna. Ma dwie rękojeści i stalowe ostrze. Ruch roboczy jest w kierunku do siebie.

Chomaćo i łopata do chleba /źródło własne/

²² [http://www.brzozowawies.republika.pl/-zakładka „Regionalizm”](http://www.brzozowawies.republika.pl/-zakładka_„Regionalizm”) (dostęp: 19.05.2011)

Kołyska- sprzęt do kołysania małych dzieci.

Sennik –dawny materac napełniany trawą morską, słomą, sianem.

Nakastlik- (stolik nocny) niewielki mebel do przechowywania przedmiotów w konstrukcji skrzyniowej lub szkieletowej z pojemnikiem.

Zydel - mebel do siedzenia, odmiana taboretu twardego, przeważnie w konstrukcji bezoskrzyniowej lub deskowej.

Teczki szkolne /źródło własne/

Adapter- potocznie nazywany gramofon. Adapterem pierwotnie był gramofon pozbawiony elektroniki. Przystosowywał odbiornik radiowy do odtwarzania płyt gramofonowych.

Stępa– urządzenie używane do obłuskiwania i kruszenia ziarna na kaszę. Składa się z wysokiego, wąskiego naczynia wydrążonego w kamieniu lub drewnie i drewnianego ubijaka zwanego *stępor*em. Często dolna, robocza powierzchnia stępora nabijana była metalowymi ćwiekami.

Żelazko /źródło własne/

Maselnica (masielnica,

maźniczka , maślniczka) –

urządzenie do ręcznego wytwarzania masła²³

**Lampa naftowa
/źródło własne/**

W izbie znajduje się 21 narzędzi rolniczych, 5 dokumentów, 5 mebli i aż 48 przedmiotów wyposażających wnętrza.

7. Cmentarz wojskowy nr 184 z okresu I wojny światowej²⁴

Na terenie wsi znajduje się cmentarz z okresu I wojny światowej. Obiekt został założony na planie czworoboku. W związku z porządkowaniem mogił żołnierskich w roku 1922 wzniesiona została kapliczka, wykonana z cegły z betonowym zadaszeniem. We wnętrzu znajdują się gipsowa figurka Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej.²⁵

²³ <http://www.sp.brzozowa-sa.pl/> - zakładka „Izba Regionalna”/ „Zdjęcia” (dostęp: 19.05.2011)

²⁴ Rozdział opracowany na podstawie informacji zebranych przez Mirosława Łopatę, opublikowanych na stronie internetowej: <http://www.cmentarze.gorlice.net.pl/> (dostęp: 19.05.2011)

²⁵ Do roku 1974 znajdowała się tam rzeźba św. Nepomucena. *Brzozowo, Kocham Cię!*, dz. cyt., s. 151

Niewielki cmentarz położony przy drodze polnej, oddalony 800 m od kościoła. W 7 mogiłach zbiorowych i 24 pojedynczych pochowano 78 żołnierzy austrowęgierskich²⁶ i 25 żołnierzy armii carskiej. Znaczna część mogił nie posiada personalizacji, a jedynie zaznaczenie, iż w tej mogile leży wojak, wojownik (z niemieckiego Krieger). W roku 2001 obiekt został odremontowany. Płot sztachetowy ogradzający cmentarz został odremontowany. Ponad to zostały postawione nowe nagrobki z nowymi tablicami imiennymi.

Cmentarz został zaprojektowany przez rzeźbiarza, kierownika artystycznego projektów z Okręgu „Tarnów” Henricha Scholz. Artysta był ochotnikiem pospolitego ruszenia, został przydzielony do służb technicznych, jego projekty wykonane w kamieniu jak i w drewnie świadczą o wszechstronności artysty. Wartościowe

Cmentarz wojskowy /źródło własne/

**Mogiła zbiorowa
/źródło własne/**

realizacje tego artysty to wysokie drewniane krzyże pomnikowe z ozdobami żelaznymi, ponad to krucyfiks na cmentarzu wojskowym w Porębie Radlnej, drewniana figurka (zaginiona) Matki Boskiej na cmentarzu w Tuchowie. Ponad to wykonał imponującą płaskorzeźbę św. Jerzego walczącego ze smakiem, umieszczona jest na cmentarzu w Siemiechowie.

**Mogiła pojedyncza
nieznanego żołnierza
/źródło własne/**

8. Żydzi w Brzozowej

Spis ludności z roku 1846 informuje o 78 Żydach żyjących na terenie parafii, w niespełna sto lat później w roku 1921 w Brzozowej żyje tylko 28 Żydów, z kolei w roku 1941 we wsi pozostało jedynie 10 Żydów.

Jan Świątek w swojej monografii kwestii Żydów poświęcił dwa krótkie podrozdziały. Brzozowscy Żydzi zajmowali się głównie handlem i prowadzeniem karczmy. W karczmie prowadzonej przez Żydów zbierali się wszyscy chłopci ze wsi aby pić gorzałkę, piwo czy inne

²⁶ Żołnierze znani z nazwisk pochodzą głównie z 16 pułku piechoty honwedu (rejon rekrutacji – Bańska Bystrzyca, dzisiejsze tereny słowackie). W pułku było 56% Węgrów i 41 % Słowaków, pochowanie w Brzozowej polegli w 1914 roku.

trunki. Przy karczmie działa sklep, Żydzi sprzedają przyprawy korzenne, a także wszelkie tkaniny. Jan Świętej zapisuje powiedzenie „co kces, wysystkuo Żyd kupi”, obrazuje ono sposób funkcjonowania mniejszości żydowskich. Żydzi skupowali cielęta, krowy, kury, gęsi, kaczki, jaja, masło, ser i inne znajdując później kupca na te towary. Brzozowianie zakładają kółka rolnicze aby przeciwdziałać żydowskiemu monopolowi handlowemu. Chłopi prowadzą handel jedynie słoniną, kiełbasą i mieszanymi towarami. Żydzi dzięki dobrze prosperującym przedsięwzięciom wykupują ziemie od zadłużonych chłopów. Ponad to otwierają dodatkowo karczmy.²⁷

Wzmianki o Żydach mieszkających w Brzozowej odnajdujemy w kronice ochotniczej straży pożarnej, kiedy to w 1929 roku uratowano przed spaleniem sklep Izaaka Hofstättera.²⁸ Ze wspomnień jednej z najstarszych mieszkank Brzozowej wynika, że Żyd prowadził sklep w budynku Domu Ludowego, natomiast karczma w okresie przed II wojną światową znajdowała się w domu Żyda. Karczma, wraz z Żydowskim domem została zburzona zaraz po wojnie. Pani Karolina pamięta, że w Brzozowej mieszkało wielu Żydów, zarazem wymienia dwóch, Icka, który prowadził sklep mieszczący się Domu Ludowym oraz Joska, który prowadził karczmę. Podczas wojny brzozowscy Żydzi ukrywali się w okolicznych lasach. Niestety zostali wydani i rozstrzelani.²⁹

9. Podsumowanie

W malowniczej Brzozowej zachwycają nie tylko piękne widoki ale także piękne zabytki. Kościół parafialny jest niezwykle urokliwy, co powoduje, że młodzi narzeczeni nie związani z parafią decydują się na zawarcie sakramentu małżeństwa właśnie w Brzozowej. Brzozowianie to ludzi silno związani z tradycją, pielęgnują tradycje, przekazują wiedzę, pokazują szacunek do tego co już minęło. Inicjatywa Izby Pamięci pokazała silny związek ludzi z historią i tradycjami. Ponad to w Brzozowej wciąż aktywnie prowadzone jest życie kulturalnie. Wymienione przeze mnie szkoła, biblioteka, OSP organizują akcje kulturalne odbywające się w Domu Ludowym.

W Brzozowej można zauważyć także wpływ innych kultur. Po pierwsze, w pamięci niektórych mieszkańców pozostają jeszcze Żydzi zamieszkujący Brzozową. Kiedyś opowiadano legendy i przypowieści, w których Żydzi odgrywali kluczową rolę, Jan Świętek część opowiadań spisał w swojej monografii. Oprócz mniejszości żydowskich we wsi

---

²⁷ J. Świętek, *Brzozowa i okolice Zakliczyna nad Dunajcem. Obraz etnograficzny – zbiór z lat 1897-1906. Część I*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1989, s. 234

²⁸ [http://www.brzozowa-sa.pl/-zakladka „OSP”/„Historia”](http://www.brzozowa-sa.pl/-zakladka_„OSP”/„Historia”) (dostęp: 19.05.2011)

²⁹ Wywiad z Karoliną Gądek przeprowadziły M. Gądek i J. Bartosik, wywiad zamieszczony jest na stronie internetowej: [http://www.brzozowa-sa.pl/-zakladka „Brzozowianie”/„Najstarsi”](http://www.brzozowa-sa.pl/-zakladka_„Brzozowianie”/„Najstarsi”) (dostęp: 19.05.2011)

odczuwa się wpływy zagraniczne. Po wyjazdach części mieszkańców do USA, Francji, Australii czy innych krajów, część z pozostającej rodziny otrzymywała paczki świąteczne. Szczególnie podczas wojny a także po jej zakończeniu, te co roczne upominki były dumą i radością brzozowian. W Chicago działał Klub Brzozowian, który na początku lat sześćdziesiątych sfinansował nabycie Domu Grodzkiego i parceli budowlanych obok, był to wieli krok w rozwoju ochotniczej straży pożarnej.

Obecnie młodzież brzozowskiej szkoły podstawowej odwiedza cmentarz wojskowy podczas listopadowych świąt. Dzieci porządkują nagrobki, układają przyniesione kwiaty oraz zapalają znicze. Jest to zetknięcie z obcą kulturą i działanie na rzecz poległych żołnierzy narodowości węgierskiej, słowackiej i rosyjskiej. Brzozowa to miejsce silnie rozwiniętej kultury regionalnej oraz miejsce szacunku i współpracy z innymi kulturami.

Bibliografia:

1. *Brzozowo, kocham Cię!*, grono nauczycielskie SP w Brzozowej, Brzozowa 2003.
2. J. Świętek, *Brzozowa i okolice Zakliczyna nad Dunajcem. Obraz etnograficzny – zbiór z lat 1897-1906. Część I*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 1989
3. <http://www.cmentarze.gorlice.net.pl/> (dostęp: 19.05.2011)
4. <http://www.brzozowa-sa.pl/> (dostęp: 19.05.2011)
5. <http://www.sp.brzozowa-sa.pl/> (dostęp: 19.05.2011)
6. <http://www.brzozowawies.republika.pl/> (dostęp: 19.05.2011)